

Lirik Şiir

Ali K. METİN

Lirik şiir kavramının ne kadar nesnel bir nitelik taşıdığı şüphe götürür. Kavramlaştırmalar ancak soyutlama yoluyla yapılabildiğinden, her şeyden önce şiiri bir nesne hâlinde sabitlemenin güçlüğü hatta belki imkânsızlığıyla mesele çetrefilleşmektedir. Lirik şiir kavramı her hâlükârda tarihsellikte malul ve sınırlıdır. Todorov, “Lirik Şiir ve Toplum” başlıklı yazısında lirik olarak bahsettiği şeyin “modern bir kavram” olduğunu belirterek “Edebiyat tarihinde lirik şairler olarak sınıflandırılan uzak geçmişin büyük şairleri -örneğin Pindaros ve Alkaios, ama Walther von der Vogelweide’nin yapıtının büyük kısmı da- bizim en temel lirik anlayışımızın çok dışına düşerler” der: “Haklı ya da haksız, liriğin ölçütü olarak görmeye alıştığımız ve ancak sıkı bir eğitimle aşabildiğimiz o dolaysızlıktan, o gayri maddilik özelliğinden yoksundurlar” (Adorno 2012, s. 119). Adorno, liriğin ölçütü sayılan şeyi bir alışkanlık hâline bağlarken belki de farkında olunması gereken en hassas noktayı işaret etmektedir: lirik şiir kavramının itibari niteliğine.

Ama bu itibariliğin bizatihi modern şiirin tehdidi altında olduğunu görmek gerekir. Modern şiir tam da uzlaşım sal ölçütleri tahrip edici doğası ve dinamikleri sebebiyle lirik şiir kavramını yerinden eden, onu başkalaştıran bir tarihselliğe, hatta heterojenliğe sahiptir. Lirik şiir kavramlaştırması, bu yüzden modern şiir çerçevesi içinde daima sorunlu ve tartışmalı boyutlar içerir. Bunu aşmanın yolu, tarihsel veya görüngüsel (fenomenal) olanı aşarak mümkün merteye tözel bir ayrıştırmayı mümkün kılmaktır. Bu yapılamadığında sadece lirik şiirle diğer şiir türleri arasındaki geçişlilikler veya belirsizlikler göz ardı edilmiş olmayacak, aynı zamanda yüzeysel özelliklerden kaynaklanan yanılsamalarla tekil olarak şiirler hakkında yanlış yargılara varılacaktır. Neyin lirik olduğu neyin olmadığı bu açıdan önemlidir. Popper’in “yanlışlanabilirlik” kuramı için verdiği “kuğu” örneğinden uyarılma yaparak söyleyecek olursak, lirik kavramı altında değerlendirilen yüz şiirdeki ritimlilik yüz birinci şiirin de ritmik özellikler taşıyacağını göstermez. Dolayısıyla burada, ritmin lirik şiirin şartı olup olmadığı tartışılır hâle gelir. Şartı diye kabul edilecek ve ritimsiz şiir liriğin dışına çıkartılacaksa, o tak-

dirde ritimle lirik duygu, ses, anlam arasında nasıl bir zorunluluk ilişkisi olduğunu göstermek gerekir. Bu ilişkinin ritim dışında bir yolla kurulup kurulamayacağı dikkate alınarak elbette. Öyleyse “lirik duygu (öz veya “ben” de denebilir) için ritim şart mıdır?” sorusunu cevaplamamış bir kavramlaştırma, tanımlama biçimi eksiklikten kurtulamayacaktır. Tabii en başta lirik dilin ayırt edici unsurlarından, ondan da öteye lirik denen “duygu”dan ne anladığımız belirleyici olacaktır.

Her şeyden önce burada lirik şiiri lirik kılan öğelerin biçimsel ve içeriksel olmak üzere iki boyutlu olduğunu belirtmek gerek. Eliot, lirik şiirin biçimsel şartını şairin “ses” yapısına dayandırarak “şairin kendi sesiyle konuştuğu ya da hiç kimseyle konuşmadığı ses”in lirik ses olduğunu söyler (Eliot 1995, s. 250). Buna göre, şairin kitlelere (başkalarına) seslendiği epik ses ile, hayalî dramatik karakterlerin konuşturulmasına dayalı dramatik ses, biçim olarak lirik şiirin dışına çıkartılmış olmaktadır. Başka deyişle, bir şiire lirik diyebilmemiz için, sesin şair bene ait olması ya da en azından bir muhabata yönelmemiş olması gerekmektedir. Tabii bunun zorunlu ama yeter şart olmadığını biliyoruz. Eroğlu’nun dediği gibi “Şiirde lirizmin teknik biçimlenmeyle oluşturulan bir durum olmadığını herkes bilir” (*Kitaplık*, 117). En az ses yapısı kadar, hatta ondan bile daha belirleyici olan şey, “duygu” ögesinin varlığıdır. Lirik şiir, kendisini öncelikle içerdiği duygu yoğunluğuyla görünür kılar. “Lirik şiirler bir biçime sokulmuş değil, âdeta biçimleriyle birlikte doğmuşlardır.” (*agd*) Ama bununla, her duygu hâlinin (duygu “biçimi”, “malzemesi” vs. de denebilir) lirizmle ilişkilendirilebileceği veya lirik şiir altında değerlendirileceği anlaşılmamalı. Bunun için lirizm ile basit duygulanımları birbirinden ayırmak gerekiyor. Duygulanmalar veya “duygusal” hâllerle lirizm arasındaki fark, anlama ilişkin farktır. “Duygusalılık, kendisini anlamsal olarak besleyen bilinci erittiğinde içeriksiz hâle gelir... Lirik olan, içeriği anlam yüklü bir eriyiktir; pürüzsüz ve akıcı.” (*agd*). Kanımca lirik şiirin en doğru açıklaması şu satırlarda verilmiştir: “[L]irik şiirle aktarılan şey, salt coşku değildir; tersine duygusal durumların salt imgelem yoluyla yakalanmasıdır... (Herbert Read). Lirik şiir “sesin ve imgelerin içte yer alan mimesisidir (takliddir)” (Northrop Frye).” (Jhonson, *agd*).

Fakat lirik şiirin ayırt edilir hâle gelmesi için duygu ve imge unsurlarının bir araya gelmesi yeterli midir dediğimizde, durum pek öyle görünmüyor. Haddizatında söz konusu unsurların epik veya dramatik şiirlerde yer almaması için hiçbir sebep yok. Duygu yoğunluğundaki artışı lirik şiirin veya lirizmin bir göstergesi diye düşünecek olursak Mehmet Akif’i Türk şiirinin en lirik şairlerinden saymak gerekecektir. Oysa duyguyu lirik şiirin ipoteğindeymiş gibi değerlendirmek yanlışır. Genel anlamda her şiir duygudan beslenmektedir zaten. İmge için de ay-

nısını söylemek mümkün. Bunun için, duygunun yoğunluğuna değil mahiyetine bakmak gerekir. Bu da aslında, duygu ve imgelemin şiirde yer alış biçimini liriğin ayırt edici bir özelliği olarak ortaya çıkarır. Şair, duygu ve imgelemi tasarruf etme biçimine bağlı olarak lirik, epik veya dramatik bir kimliğe sahiptir. Denebilir ki şiir, şairin dünya ile bağ kurma (ilişki) biçimine göre şekillenmekte ve mahiyet kazanmaktadır. Üzerinde her şeyden çok şairin kendi mührünü taşır. Şair sadece kişilik özellikleri ve yaşantısıyla değil kimliğiyle de şiire dâhildir. Başka bir deyişle, şahsiyet, tecrübe ve kimlik birbirinden ayırıştırılamayacağımız terkipler hâlinde şiire nüfuz eder.

Dolayısıyla şiiri lirik kılan unsurlar, sözünü ettiğimiz çerçevede şairin gerçekliğinden yalıtılamazlar. Şair lirik veya epik şiir yazma amacıyla işe koyuluyor değildir. Aksi hâlde “kurmaca” ögesi, şiiriyle arasına bir mesafe olarak girecektir. Epik şiirin taşıdığı ‘düşünsel’ kodlardan hareketle bu mesafeye nispeten izin verdiği söylenebilir. Ama lirik şiirin, bir özne ve/veya öznellik şiiri olmasından ötürü dille daha doğrudan bir ilişki kurma zorunluluğu vardır. Lirik şiir tam da bu doğrudanlık özelliği sebebiyle “saf şiir” diye de adlandırılmıştır. Özneye dil arasındaki mesafenin iyiden iyiye kapatılması anlamında belli bir içsellığe tekkabül etmektedir. Bu içsellğin ifadesi (dışa vurumu) yani iç ses olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak iç sesin sahiciliği hiçbir şekilde garanti edilemez. Dil, her şeye rağmen bir sunum ögesi (aracı) olarak devreye girmektedir çünkü. Bunun, estetik kodlamalara tabi bir sunumsallıkla kayıtlı olduğu dikkate alındığında işin sahicilik boyutu daha da belirsiz hâle gelir. Gerek bilinç akışı gerekse bilinçaltı akışı (otomatik yazım) denilen yazma teknikleriyle söz konusu doğrudanlık daha sahiciliği bir şekilde gerçekleştiriliyor olsa bile, bunun lirik şiirle ilişkisi tartışmalı bir nitelik taşımaktadır. Lirik şiir, ifade ettiğimiz şekilde gerçekten de “iç ses”in dışa vurumundan ibaret bir olay olsaydı, bugün kavramı yeni baştan tanımlamamız gerekecekti. Buna bildiğimiz kadarıyla ihtiyaç yok. Ancak söylediklerimizden hareketle buradan şunu anlamış olmak gerekiyor: Lirik şiir, ne denli kendilikli bir görüntü verirse versin kendiliğin saf hâlidir (yansımasıdır) diye iddia edilemez. Bu anlayış tarzı büyük ölçüde bir yanılısamadan ibarettir. Lirik şiirde beliren duygu-anlam ilişkisinin kendilikten öteye giden bir ilişki biçimiyle somutluk kazandığını anlamak hiç de zor olmamalı. Dil burada, şair-özne için bir taşıyıcı veya iletken olmaktan çok, belli bir tasarruf aracı/ımkânı olarak iş görmektedir. “Kendilik”ini ifadeye değil, en nihayetinde inşa etmeye dönük bir eylem tarzı ortaya koyar. Bu olmadığında lirik şiirin ayırt edici ögesi olan duygu karakteristiğinin teşekkül etmesini beklemek gerçekçi olmaz. Zira “duygu”, şaire geldiği

hâliyle kalmamış, dil sayesinde şairin imgelemleriyle dünya arasında mekik dokuyarak belli bir doluluğa, anlama ve biçime doğru gelişme göstermiştir. Lirik şiiri “saf şiirsel enerjinin ürünü” (Jhonson, *agd*) diye anladığımızdaysa, dili tümüyle bu enerjiyi görünürleştirecek bir taşıyıcı / iletken rolüne indirgemiş oluruz ki, doğru olmaz. Şiirsel enerjinin aslında öznenin kendiliğinden çok, onun dille kurduğu bağlantıdan doğduğunu, ayrıca bu bağlantının ereksel öğelerle somutlandığını gözden kaçırmamak gerekir. Söz konusu bağlantının göz ardı edilmesi hâlinde, lirik şiire özneyi tanrısalılaştıran bir içsellik atfedilmiş olur. Oysa böylesi bir içsellik algısı, lirik şiirin yanlış anlaşılmasından ileri gelen bir yanılısamadan ibarettir.

Lirik şiirin ritim veya müzikle koşullandırılması, bize sözü edilen yanılısmanın en açık kanıtını sunar. Ritimsiz var olamayan bir lirizm, taşıdığı içsellik ancak ritim sayesinde varlık kazandığını gösterir. Ritim eğer belli bir içsellik koşuluysa, orada ritmin görünürleştirici etkisinden çok belirleyici özelliğinden bahsetmek daha doğrudur. Ne var ki, lirizm-ritim eşleştirmesi bir yere kadar geçerli olmakla beraber mutlak bir nitelik taşımamaktadır. Bağlamsaldır.

Ebubekir Eroğlu’nun ifadesiyle “Modern dönemin şiirinde ritim oluşturma kaygısı, hemen hemen lirizmin yerine geçmiş” (*agd*) olduğu için, lirik şiiri ritimle özdeşleştirme yanılısına düşebiliyoruz. Oysa “Günümüzün lirik esinler taşıyan şiirlerindeki ritim, aslında lirizmin bir biçimidir”. Ayrıca her ritim lirik demek değildir. Her ne kadar “ritim oluşturma yolunda lirizmi vazgeçilmez sayan ya da az çok kollayan şairler var”sa da (*agd*). Dolayısıyla lirik şiirde temel ölçüt, duygu-imge-anlam ilişkisinde beliren “yapısal bir nitelik” olarak ortaya çıkmaktadır. Duygunun imgeye / anlama veya imgenin / anlamın duyguya nasıl bir “şekil”de dönüştüğüne bakarak bir şiirin lirik olup olmadığına karar vermek gerekiyor. Şekilden ne kastettiğimizi ise Eroğlu’nun cümleleriyle şu şekilde ifade etmek mümkün: “Lirik olmayan şiir yorumlanır; onu okumak bir tür yorumlamadır. Lirik, okunur ve hissedilir; onu okumak hissetmektir.”

Buna göre lirik şiir, düşünsel, söylemsel öğelere çevrilemeyen ve / veya teka-bül ettirilemeyen, aynı zamanda duygu yükü olan bir şiir dili diye tanımlanabilir.

Kaynaklar:

- Adorno, Theodor W. (2012), *Edebiyat Yazıları*, Çev: Sabri Yücesoy - Orhan Koçak, 3. Basım, Metis Yayınları.
- Eliot, Thomas Stearns (1995), *Şiirin Üç Farklı Sesi* yazısı, 20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı (Haz: Prof. Dr. Hüseyin Salihoğlu) içinde, İmge Yayınları, 1. Basım.
- Kitaplık* (117. Sayı) 2008 Haziran, Ebubekir Eroğlu’nun: “Lirik Tat”; James William Jhonson’un: “*Lirik*” yazıları.